

گزارش فصل

فصلنامه بان ادبی فارسی

- عناوین چند طرح رایانه‌ای و توضیحات مختصری مربوط به آنها
- گزارش شورای فرهنگستان
- نخستین همایش ملی مهندسی فرهنگی
- دیدار دکتر غلامعلی حدادعادل با مولوی‌شناسان قونیه
- بازدید دکتر حسن حبیبی از کتابخانه ملی ایران
- فرهنگستان و ترجمه
- معرفی وبگاه فرهنگستان
- بزرگداشت استاد بهاءالدین خرمشاهی
- بزرگداشت دکتر مهدی محقق
- بزرگداشت مرحوم استاد سعید نفیسی
- بزرگداشت استاد مهدی آذریزدی
- بزرگداشت دکتر عباس حرّی

عناوین چند طرح رایانه‌ای و توضیحات مختصری مربوط به آن‌ها

اشاره:

در ششمین بخش از مجموعهٔ بحثی در سیاست‌های علمی کشور و جایگاه فرهنگستان‌ها (ضمیمهٔ شمارهٔ ۲۵ نامهٔ فرهنگستان) مقدمتاً مبحثی با عنوان «زبان و رایانه: برنامهٔ ملی بررسی و تحقیق مسائل زبانی و ادبی در محیط‌های رایانه‌ای» به قلم ریاست محترم فرهنگستان زبان و ادب فارسی، دکتر حسن حبیبی طرح شده است.

باتوجه به افزایش کاربری خط و زبان فارسی در رایانه و تمایل و اهتمام متخصصان به تدوین نرم‌افزارهای کاربردی، در ادامهٔ آن مبحث «عناوین چند طرح رایانه‌ای و توضیحات مختصری مربوط به آن‌ها»، به همان قلم آورده می‌شود.

۱. طرح فراگیر کردن دستور خط فارسی در رایانه

به نظر می‌رسد که اجرای طرح حضور «دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان» اساسی‌ترین طرحی است که می‌تواند تعامل زبان فارسی و رایانه را در همهٔ جهات و ابعاد به کرسی بنشانند. پیام به رایانه و نظام هوشمند آن در هر زبان به توسط خط آن فرستاده می‌شود و رایانه که محملی برای پیام‌گیری و پیام‌رسانی است باید این

خط را به روشنی و به صورت تام و تمام دریابد. هر قدر خط از لحاظ پیام‌رسانی کامل‌تر و واضح‌تر باشد، رایانه بهتر می‌تواند این پیام را بگیرد، نگه دارد و بفرستد. تنوعی که خط فارسی برای پیام‌رسانی دارد باید به گونه‌ای نظام‌یافته بیاید که رایانه در دریافت آن‌ها با دشواری روبه‌رو نشود و یا حل دشواری‌ها از طریق مداخله‌های دستی و انسانی آسان باشد.

دستور خط نظام‌یافته و مورد پیروی همگان حتی اگر برخی از اجزای این همگان با آن موافقت تام نداشته‌باشد سامان یافتن پیام‌رسانی به رایانه را محقق می‌سازد. همه صاحب‌نظران و کارشناسان رایانه‌ای، که در خصوص پردازش متون در رایانه به تحقیق می‌پردازند، بر این باورند که بیشتر یا تمامی خدمتی که رایانه می‌تواند به جست‌وجو و پردازش متون علمی و ادبی فارسی عرضه کند از معبر خط فارسی که نظام‌یافته‌باشد و در واقع «دستور خط فارسی» است، می‌گذرد.

نخستین خدمت رایانه به زبان فارسی، فراگیر ساختن دستور آن در رایانه است و این فراگیری مقدمه‌ای بر پژوهش‌های زبانی و ادبی دیگر است. در نتیجه، باید دستور خط فارسی را در رایانه به گونه‌ای مسندنشین کرد که کلیه پیام‌های مربوط به زبان و ادب فارسی را به صورت یکسان بگیرد، نگه دارد و بفرستد و تا آنجا که ممکن است، انحرافی را در نگارش آن موجب نشود.

طرح فراگیر کردن دستور خط فارسی با بهره‌گیری از رایانه، به صورت جداگانه تدوین و پیشنهاد شده‌است و به نظر می‌رسد که اجرای این طرح مقدم بر طرح‌های دیگری است که نمونه‌های آن ذیلاً تحت عناوین خاص آن‌ها خواهد آمد.

۲. کتابخانه رومی (دیجیتالی)

با استناد به برخی از احکام قانون برنامه چهارم و به‌طور کلی با توجه به اهمیت ایجاد کتابخانه‌ها و نشر رایانه‌ای کتاب‌های مهمی که عموم مردم بتوانند بدان‌ها دسترسی داشته‌باشند و با توجه به فراگیر شدن کتابخانه‌های

رایانه‌ای در شبکه جهانی، طرح ایجاد کتابخانه رقومی (دیجیتالی)، حتی چندین سال زودتر از احکام قانون برنامه چهارم، ذهن بسیاری از صاحب‌نظران و علاقه‌مندان به فرهنگ و تمدن ایرانی و فارسی را به خود مشغول داشته بود. با این همه، کمتر به چند نکته اساسی که مقدمه این امر به صورت سامان یافته است توجه شده است.

نخست آنکه هزینه بسیار بالای انتقال دستی تمامی کتاب‌ها و مدارک و اسناد به رایانه، کار را در یکی از مراحل متوقف می‌سازد.

دوم آنکه حتی اگر مسئله هزینه بالا به نحوی از انحلال شود (که در هر حال برای مدتی طولانی، حتی اگر پیروی از روش‌های مقدماتی دیگر نیز در دستور کار قرار گیرد، این هزینه‌ها را باید تقبل کرد) زمان بر بودن کار را برای حجم عظیمی از اطلاعات باید در برنامه کاری منظور کرد.

سوم و مهم‌تر از همه آنکه چنانچه برنامه جامع و سامان یافته و واحدی برای این اقدام تدوین و تنظیم نشود، در هم‌کرد کتاب‌ها که در هر حال و به‌ویژه برای جست‌وجوهای جامع‌الاطراف ضروری است عملی نخواهد بود. در نتیجه، نخست باید مقدمات کار را از این جهت فراهم آورد. برنامه ایجاد کتابخانه رقومی فراگیر و یا بیش‌و کم قابل استفاده با حجم قابل قبول، دو شرط مقدم به شرح زیر دارد:

۱. دستور خط واحد: پیروی از دستور خط واحد از آن جهت و به‌ویژه و لزوماً ضرورت دارد که همه کتاب‌ها و منابع به صورت یکسان و شکل و شمایل واحد در حافظه ماشین قرار گیرد. بدین معنی که لازم است واردکنندگان اطلاعات به رایانه، در سراسر جهان که عملاً با اقدام خود هزینه کار ورود اطلاعات را به گونه‌ای چشمگیر کاهش می‌دهند باید بتوانند و در واقع از لحاظ علمی موظف باشند که مطابق دستور خط واحد این داده‌ها را به کتابخانه بسپارند تا کاربران، یعنی بهره‌گیران از داده‌ها، باز هم در سراسر جهان، بتوانند به صورت یکسان آن‌ها را دریافت کنند.

در نتیجه، اساس کار باید دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان باشد

تا این کار نه تنها از لحاظ علمی، عملی باشد، بلکه منابع مالی ای که دولت و به طور کلی نظام برای این امر مهم هزینه می کند به طور قسمی یا کلی به هدر نرود. از این رو، به نظر می رسد که باید آیین نامه مناسبی برای ایجاد کتابخانه رقومی تهیه شود و کلیه دستگاه های عمده مانند کتابخانه ملی، وزارت ارشاد و یا برخی دیگر از دستگاه های فرهنگی، که در اندیشه به انجام رساندن این برنامه اند، بر اساس آیین نامه واحدی که همه جوانب امر را در نظر می گیرد به این کار اقدام کنند تا همه اطلاعات بتواند برای همه کاربران قابل استفاده باشد. یک هیئت نظارت بر اجرای دقیق این امر نیز باید تعیین شود.

۲. برای سرعت بخشیدن به انتقال اطلاعات کتابخانه ای به کتابخانه رقومی اجرای طرح دیگری که به عنوان O.C.R مشهور است باید به مرحله اجرا درآید که شرح آن ذیلاً تحت عنوان یک طرح مستقل می آید. چنانچه این طرح نیز تنظیم شود و اجرای آن موفقیت آمیز باشد، کار انتقال داده های کتابخانه رقومی با درصد بسیار بالا آسان تر می شود.

۳. طرح تدوین O.C.R زبان فارسی

چند سالی است که برخی کتابخانه ها و مراکز اسناد و مدارک، سامانه O.C.R را برای تدوین رایانه ای مدارک و اسناد خود ضروری تشخیص داده اند. این ضرورت در ایران از آن جهت بیشتر رخ می نماید که اصولاً هر یک از کتاب های خطی به صورتی کاملاً متفاوت از کتاب دیگر نوشته شده است و بنابراین اگر بخواهیم علاوه بر نگهداری دو متن یا بیشتر کتاب ها و یا اسناد خطی، به صورت عکسی در رایانه و گرفتن مجدد آن ها از ماشین به صورت ساده و بدون پردازش دیگر، این دو متن یا بیشتر را با یکدیگر در تعامل قرار دهیم و اطلاعاتشان را به کمک ماشین با هم بسنجیم موفق نخواهیم شد؛ زیرا ماشین پیام را به صورت حروفی که می شناسد دریافت می کند و این حروف با هیچ یک از حروف اسناد و مدارک خطی (حتی یکی از آنها) همخوان نیست. این مشکل در کتاب های چاپی (حروف سربی) و یا ماشین تحریرها و

برنامه‌های حروف‌نگاری رایانه‌ای بعدی نیز وجود دارد؛ زیرا «فونت»های حروف در ایران مطابق ذوق و سلیقه حروف‌ریزان سربی و سپس ماشینی و رقومی شکل گرفته‌است و این حروف نیز با یکدیگر تشابه ندارند. در نتیجه، باید برنامه O.C.R را در مرحله اول برای حروف ماشینی و رقومی و سپس، چنانچه ممکن باشد، برای خطوط کتاب‌های چاپ‌سنگی و خطی و مدارک و اسناد تهیه کرد. در سامانه تدوین براساس O.C.R نیز باید از برنامه واحدی پیروی کرد که مشکل ناهمخوانی برنامه‌های O.C.R مختلف پیش نیاید.

۴. طرح نشر کتاب‌ها به صورت رایانه‌ای

نشر کتاب‌ها و دیگر مدارک و اسناد که مطالعه‌کننده و خواهان فراوان دارد، به صورت رایانه‌ای فواید متعددی دربردارد؛ از جمله:

• سرعت انتشار • دسترسی علاقه‌مندان به زبان و ادب فارسی در سراسر جهان به کتاب‌ها و منابعی که از طریق انتشارات سنتی، یا از نشر آن‌ها مطلع نمی‌شوند و یا به دشواری و با هزینه‌های زیاد می‌توانند آن‌ها را به دست آورند

• برطرف شدن دشواری‌هایی که سامانه ارسال محمولات پستی با آن‌ها روبه‌رو هستند • صرفه‌جویی قابل توجه در مصرف کاغذ در ایران • امکان ایجاد کتابخانه رقومی با سرعت و به صورت فراگیر.

راهکار آن است که ناشران کشور، و در درجه اول ناشران دولتی و ناشرانی که از یارانه استفاده می‌کنند، کتاب‌های خود را براساس دستور خط مصوب فرهنگستان و با الگوی معینی که دربردارنده الزامات رایانه، و نه سلیقه‌های صفحه‌آرایی است، چاپ و منتشر کنند.

با تحقق این طرح، همه خواستاران کتاب در ایران، و بیشتر از ایران در کشورهای دیگر که مایل‌اند تمامی کتاب یا بخشی از کتاب را دریافت کنند، خواهند توانست با پرداخت حقوق ناشر، از طریق چاپگر رایانه خود، نسخه‌ای از کتاب یا بخشی از آن را دریافت نمایند و حتی بر روی رایانه خود به تناسب نیاز خویش کتابخانه رقومی مستقلی را که لازم بدانند ایجاد کنند.

علاوه بر فوایدی که پیش تر یادآوری شد، جست و جو در یک کتابخانهٔ رقومی فراگیر نیز برای هر پژوهشگر و جست و جوگری در سراسر جهان عملی خواهد بود.

۵. طرح ترجمهٔ ماشینی

از دیرباز و از زمانی که علوم جدید با ترجمهٔ کتاب‌های علمی و یا تدریس استادان و دانشمندانی که در خارج از ایران و به زبان‌های بیگانه (در ابتدا بیشتر به فرانسه و سپس فرانسه و انگلیسی و دیگر زبان‌ها و در چند دههٔ گذشته اغلب به زبان انگلیسی) تعلیم دیده‌اند، زبان علم ایران، حتی در سطح دکتری و پس از آن، به فارسی بوده‌است و هست و اگر در برخی از رشته‌ها تعداد قابل توجهی واژهٔ بیگانه در جمله‌ها وجود دارد، ساختار زبان فارسی و اصول و ضوابط دستوری، بیشتر با دقت و گهگاه نیز با برخی مسامحه‌ها و سهل‌گیری‌ها، همواره حاکم است و روح و ویژگی‌های زبان فارسی همچنان در این ساختار فرمان می‌راند.

با گسترش بهره‌گیری از شبکهٔ جهانی اطلاع‌رسانی و امکان دسترسی بی‌فاصله به اطلاعات علمی به زبان انگلیسی، مراجعه به این قسم اطلاعات در میان دانشجویان و استادان رواج یافته‌است. از سویی، نمی‌توان و نباید مانع کسب اطلاعات دقیق و روزآمد به زبان خارجی شد و از سوی دیگر، نمی‌توان نگران از دور خارج شدن زبان فارسی به عنوان زبان علم نبود.

اگر بنا داشته باشیم (که حتماً باید مصمم باشیم و جداً بنا را بر این بگذاریم) که قوت و اصالت زبان فارسی را حفظ کنیم باید ترتیبی بدهیم که زبان فارسی همچنان زبان علم باقی بماند.

علاوه بر برگردان سریع اطلاعات روزآمد علمی به زبان فارسی و در نتیجه ایجاد دستگاه ترجمهٔ دقیق و فعال و گستردهٔ اطلاعات علمی به فارسی که نیازمند همت و اندکی اعتبار مالی است، آنچه مربوط به کاربرد رایانه می‌شود، ایجاد سامانهٔ رایانه‌ای علمی و دقیق ترجمهٔ ماشینی است.

باتوجه به علاقه‌ای که همه فارسی‌زبانان و از جمله فرهیختگان و دانشمندان ایرانی به زبان فارسی دارند، چنانچه دو امکان در برابرشان قرار گیرد، یکی گرفتن اطلاعات از یک زبان بیگانه و دیگری گرفتن همان اطلاعات به زبان فارسی، قطعاً گرفتن این اطلاعات را به زبان فارسی ترجیح می‌دهند. در این زمینه چند نکته را باید یادآور شد که جمع‌بندی آن‌ها به نفع زبان فارسی خواهد بود:

۱. قطعاً آشنایی با زبان دوم برای همه مردم دنیا، جز افراد معدودی که استعداد یادگیری زبان دوم آن‌ها بیش از اندازه معمولی است، و یا کسانی که تقریباً هم‌زمان، یعنی در سه چهار سال اول زندگانی، دو زبان را با هم یاد گرفته‌اند، بقیه مردم کمتر از هشتاد درصد زبان دوم و حتی کمتر از آن را یاد می‌گیرند.

۲. چنانچه اساس کار برای بهره‌گیری از علم جدید منحصر به زبان انگلیسی شود تنها جمع محدود و شاید معدودی که بر زبان انگلیسی (در همین حد هشتاد درصد) مسلط‌اند می‌توانند از این اطلاعات بهره‌مند شوند و بنابراین سطح علمی کشور به‌طور کلی و به‌نسبت بالا با افت قابل توجهی مواجه می‌شود و حتی آشنایان به زبان‌های علمی دیگر که بر آن زبان‌ها مسلط‌اند و یا کسانی که انگلیسی را کم می‌دانند از گردونه برخورداری از اطلاعات روزآمد و قبل از انتشار سنتی کتاب‌ها، به‌صورت ترجمه، خارج می‌شوند.

۳. چنانچه ترجمه ماشینی بتواند ولو هشتاد درصد اطلاعات زبان انگلیسی را منتقل کند، باتوجه به نکته‌های بالا، ترجمه فارسی:

- هم از جهت اطلاع‌رسانی هم‌تراز زبان انگلیسی قرار می‌گیرد؛
- هم به جهت علاقه فارسی‌زبان‌ها به زبان فارسی، بهره‌گیری از متن ترجمه، در مقام مقایسه، گسترش بیشتری خواهد یافت؛
- هم جمع‌گیری از استادانی که به زبان‌های دیگر آشنایی دارند، از این متون استفاده خواهند کرد؛

• هم دانشجویانی که به هیچ‌یک از زبان‌ها، آن‌سان که باید و شاید آشنا نشده‌اند می‌توانند از این اطلاعات استفاده کنند.

تحقق این برنامه مستلزم وجود چند شرط است. بدین بیان که علاوه بر نظام دادن به سامانهٔ بیش و کم واحد ترجمهٔ ماشینی و هدفمند کردن آن و سرعت بخشیدن به برنامهٔ حداقل هشتاد درصدی ترجمه، با تخصیص اعتبار کافی، (که چندان هم زیاد نخواهد بود) شرط‌های زیر باید مدنظر باشد:

الف) ایجاد یک پیکرهٔ واژگانی فراگیر در زمینهٔ علوم، که ممکن است در چند بخش و به ترتیب یا به موازات هم فراهم شود و بنابراین آن را باید طرح دیگری در زمرهٔ طرح‌های مرتبط با پژوهش‌های زبانی و ادبی دانست و به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار داد؛

ب) پیروی از دستور خط واحد که با توجه به وجود دستور خط فارسی مصوب فرهنگستان در این زمینه مشکلی وجود ندارد؛

ج) بررسی و تحقیق دربارهٔ برخی از استلزام‌های دستوری که در ترجمه باید مورد توجه باشد. فهرست کردن آن‌ها و تدوین پاسخی که حداقل برای چند سال مورد استفادهٔ مترجمان قرار گیرد می‌تواند و باید به‌عنوان یک طرح مستقل دیگر تلقی شود.

فرهنگستان بان ادب فارسی

۱۳

گزارش فرهنگستان بان ادب فارسی

گزارش شورای فرهنگستان

- در زمستان ۱۳۸۵، فعالیت شورای فرهنگستان زبان و ادب فارسی به ریاست دکتر حسن حبیبی و با حضور اکثر اعضا، با برگزاری سه نشست ادامه یافت. در این نشست‌ها اعضای محترم پیوسته تصمیم‌گیری در خصوص مسائل زیر را مورد بررسی قرار دادند:
- پیگیری بحث درباره نحوه انتخاب اعضای وابسته ایرانی؛
- نظر فرهنگستان درباره درخواست دبیر کل کمیسیون ملی آئینسکو در خصوص ارائه پیشنهادها و طرح‌های متناسب با سال مولانا؛

- تصویب پیشنهادهایی دربارهٔ انجام گرفتن مجموع فعالیت‌هایی با موضوع معرفی مولانا و ابعاد مختلف ارتباط آثار وی با زبان فارسی؛
- بررسی چگونگی آموزش زبان فارسی در مقاطع مختلف تحصیلی و برنامه‌ریزی دربارهٔ تقویت تدریس ادبیات فارسی در دانشگاه‌ها؛
- قرار گرفتن ارائهٔ الگوی مناسب برای تهیهٔ متون آموزشی ادبیات فارسی، در دستور کار فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

همچنین در این نشست‌ها دربارهٔ موضوعات زیر، پیش از دستور گفت‌وگو شد:

- معرفی کتاب جوگک باشست با موضوع عرفان و فلسفهٔ هندی از طرف دکتر فتح‌الله مجتبائی به مناسبت انتشار منتخب این اثر توسط وی؛
- گزارش دکتر علی‌اشرف صادقی از سفر به ژاپن به دعوت بخش ایران‌شناسی و ادبیات فارسی دانشگاه اوزاکای ژاپن؛
- گزارش دکتر مهدی محقق از مراسم بزرگداشت استاد بهاء‌الدین خرمشاهی.

مفهوم فرهنگ ایرانی از تعاریفی
که مردم‌شناسان غربی ارائه
دادند، غنی‌تر است.

نخستین همایش ملی مهندسی فرهنگی

پنجشنبه، بیست و یکم دی‌ماه، نخستین همایش ملی مهندسی فرهنگی کشور، به ابتکار شورای عالی انقلاب فرهنگی، در تالار همایش‌های صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران برگزار شد. این همایش با هدف فراهم کردن زمینه به‌منظور تبادل افکار و آرا پیرامون مهندسی فرهنگی؛ تبیین و تعیین الزامات مهندسی فرهنگی با حضور نخبگان، اندیشمندان و صاحب‌نظران؛ تبیین روش‌های انسجام‌بخشی زیرساخت‌های فرهنگی در راستای تحقق اهداف سند چشم‌انداز؛ دستیابی به نقشه مهندسی فرهنگی کشور، برگزار شد.

در دومین روز این همایش که با حضور مسئولان سه قوه، اعضای شورای انقلاب فرهنگی و جمعی از صاحب‌نظران شاخه‌های علوم مختلف گشایش یافت، دکتر حسن حبیبی، رئیس فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ضمن ارائه تعریف فرهنگ و مفهوم فرهنگ ایرانی، درباره موضوع این همایش مطالبی عنوان کرد که به برگزیده‌ای از آن اشاره می‌شود:

• از همان ابتدای کار شورای عالی انقلاب فرهنگی، هدف،

تجدید نظر در آداب و رسوم نبود، بلکه تغییر علم و تولید آن ملاک بود و اکنون نیز باید همان را مد نظر قرار داد.

• ما باید تکلیف خود را با فرهنگ ایرانی مشخص کنیم تا غربی‌ها برای ما تعیین تکلیف نکنند و صرفاً مصرف‌کننده محصولات آن‌ها، به‌ویژه در حوزه علوم انسانی نباشیم. بنابراین، باید فرهنگ را جامع‌تر در نظر بگیریم که هم علم را دربرگیرد و هم تمامیت آن را پوشش دهد و پس از آن به فکر مهندسی باشیم.

• یک فرنگی حق ندارد جامعه‌شناسی فرهنگی ایران را بنویسد. شرق‌شناسان گرچه در ابتدا در راستای اهداف استعماری نبودند، ولی در نهایت کارشان در جهت اهداف آن‌ها قرار گرفت. مفهوم فرهنگ ایرانی از تعاریفی که مردم‌شناسان غربی ارائه داده‌اند، غنی‌تر است.

• کار مهندسی فرهنگی باید طراحی و محاسبات فنی کار از مرحله نظر تا اجرا باشد تا بتواند الگوسازی کند.

• البته باید مثل مهندسی فیزیکی، یک مهندس ناظر، بر کار مهندسی فرهنگی نظارت داشته باشد تا طراحی و اجرا بر اساس اصول و ضوابط و نقشه کار انجام گیرد.

• باید تقارن در ساختار فرهنگی کشور حفظ گردد تا از ناهمگونی ساختار فرهنگی پرهیز شود.

• ترجمه کار شرق‌شناسان خوب است، ولی کار ایران‌شناسی غیر ایرانی و شرق‌شناسی غیر شرقی، گرچه ازلحاظ علمی قابل استفاده است، ولی ازلحاظ محتوایی، ما را دچار مشکل می‌کند.

• از آنجایی که روش علوم انسانی با علوم طبیعی و فیزیکی متفاوت است، لذا غیربومی نمی‌تواند علم بومی را مثل مهندسی فرهنگی بنویسد، اگرچه از ابزارهای آن‌ها می‌توان استفاده کرد.